

FÁBIÁN BEÁTA

NYELVPOLITIKA A NYELVI TÁJKÉP BEN

(CSERNICSKÓ ISTVÁN:

FÉNYEK ÉS ÁRNYAK – KÁRPÁTALJA NYELVI TÁJKÉPÉBŐL)

A nyelvi tájkép kutatásának módszertana máig kialakulóban van.¹ Erre utal, hogy a témakör összefoglaló köteteiben,² vagy a John Benjamins kiadó által 2015 óta megjelentetett, a nyelvi tájkép témakörét a középpontba helyező *Linguistic Landscape: An International Journal* című nemzetközi szakfolyóirat számaiban még nem kristályosodott ki olyan módszertani követelményrendszer, amely követése általános elvárásként jelenik meg minden, nyelvi tájképre irányuló kutatással szemben. Vannak persze általános, minden szociolingvisztikai vonatkozású vizsgálatra érvényes módszertani elvek, de – egyelőre? – még nem állíthatjuk, hogy ezen viszonylag új kutatási irány rendelkezik sajátos, csak erre a kutatási irányzatra érvényes, konszenzusos módszertani szempontrendszerrel. Triviálisnak és kissé közhelyesnek tűnik például, hogy a kvantitatív és a kvalitatív elemzési kritériumokat kombinálni kell a nyelvi tájkép kutatásában,³ no és persze mindannyian tudjuk azt is: az a legjobb, ha a témát interdiszciplináris megközelítésben próbáljuk megragadni.⁴ Az sem kizárólag a nyelvi tájkép kutatására érvényes módszertani elvárás, amire többen felhívják a figyelmet: a nyelvi tájképet nem pusztán szinkron szempontból lehet és kell vizsgálni, hanem folyamatosan változó, dinamikus jelenségként is, a történeti szempontok bevonásával.⁵

Ennek ellenére a nyelvi tájkép – amely fogalom folyamatosan bővül⁶ – kutatása egyre népszerűbb a magyar nyelvészetben is.⁷

Az utóbbi években a kárpátaljai magyar nyelvészetben is egyre gyakrabban van jelen a nyilvános térben megjelenő nyelvek és feliratok elemzése.⁸ Ma már több olyan publikáció is született a témában kárpátaljai szerzők közreműködésével, melyek nemzetközi folyóiratokban⁹ vagy jelentős nemzetközi kiadó köteteiben jelentek meg.¹⁰

A nyelvi tájkép kárpátaljai kutatásának előzményei azonban korábbra nyúlnak vissza. Bár a *nyelvi tájkép* kifejezés nem fordul elő bennük, több

olyan publikáció is megjelent Kárpátalján, melyek a nyilvános tér felirataival, kiírásaival, a helynévtáblákkal (is) foglalkoznak.¹¹ Ezek a közlemények azonban nem magukat a feliratokat elemzik, hanem a kárpátaljai nyelvi helyzet leírásának, elemzésének eszközeiként kezelik a nyelvi tájkép elemeit. Ezt a hagyományt folytatja a kárpátaljai nyelvi tájkép elemzésének eddigi legátfogóbb kötete, CSERNICSKÓ ISTVÁN *Fények és árnyak – Kárpátalja nyelvi tájképéből* című munkája is. Annak ellenére ugyanis, hogy a 240 oldalas tanulmánykötet címében szerepel a nyelvi tájkép terminus, a könyv „főszereplője” mégsem ez, hanem inkább a nyelvpolitika. Ez egyértelműen kiderül a kötet előszavából is, ahol a szerző azt írja: „Ebben a kötetben azzal próbálok, hogy – a lehetőségekhez és a rendelkezésre álló forrásokhoz mérten – a nyelvpolitika elméleti keretein belül mutassam be Kárpátalja nyelvi tájképének bizonyos vetületeit. Az, hogy milyen nyelvek és hogyan jelenhetnek, illetve jelennek meg a tágan értelmezett nyelvi tájképben, jelzi az adott állam nyelvpolitikai törekvéseit, valamint információkat szolgáltat a hatalom nyelvi attitűdjéről, ideológiáiról” (8.). A kötet hangsúlyozottan nem a kárpátaljai nyelvi tájkép részletező elemzése. A kutató a nyelvi tájképet a Kárpátalján alkalmazott nyelvpolitika és a különböző nyelvpolitikák mögött álló nyelvideológiák feltárása eszközeként használja, abból kiindulva, hogy „A nyelvi tájkép láthatóvá, a közterületeken érzékelhetővé teszi a nyelvpolitikát” (206.).

A kötet céljáról, az elemzés fő szempontjáról ezt olvashatjuk a könyv előszavában: „A kötetben a nyelvi tájkép vizsgálatát is dinamikusan változó folyamatként szemlélem és elemzem, és a nyelvpolitikai döntések és cselekvések mögött meghúzódó nyelvi ideológiák feltárására, értelmezésére használom. Nem a régió nyelvi tájképének mindenre kiterjedő leírásáról van tehát szó, hanem arról, hogy – a nyelvi tájkép bizonyos aspektusainak elemzése révén – közelebb jussunk a ma Kárpátaljaként ismert régióban zajló nyelvi, nyelvpolitikai folyamatok megértéséhez, és rámutassunk arra, hogy mindez miként jelenik meg a nyelvi tájképben” (11.).

Ez a kutatói attitűd a kötetben – az előszó és utószó mellett – olvasható hét esettanulmány mindegyikében tetten érhető. A tanulmányok a 20. század elejétől egészen napjainkig elemzik a régió nyelvi tájképének bizonyos aspektusait. Az elemzések között nem találunk kvantitatív, az egyes nyelveknek a közterületeken megjelenő százalékos statisztikai arányait elemző írásokat, a jellemző kutatói attitűd a leírás, a nyelvi tájkép alakulását befolyásoló ideológiák, politikák és gyakorlatok bemutatása.

Az első tanulmány (*A nyelvi tájkép történeti szempontú elemzése: nyelvpolitika és nyelvvideológiák a papírpénzeken*) például látszólag – a mai Kárpátalja területén a 20. század folyamán forgalomban lévő papírpénzeken megjelenő feliratokat a nyelvi tájkép részeként kezelve – azt mutatja be, hogy a régió osztozó államok mindegyike több nyelvet szerepeltetett a bankókon, amiben csupán az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna egynyelvű papírpénzei jelentenek kivételt. Az elemzés hangsúlya azonban arra kerül, hogy a bankjegyek egy- vagy többnyelvűsége „jelzi az adott állam nyelvpolitikai törekvéseit, valamint információkat szolgáltat a társadalom számára a hatalom nyelvi attitűdjeiről, ideológiáiról” (13.).

Közhely, hogy Kárpátalja az elmúlt évszázad során hányszor cserélt gazdát. A kötet következő írása (*A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája*) azt mutatja be, hogy a sorozatos államváltások közötti átmeneti időszakok milyen módon tükröződnek a tágon értelmezett nyelvi tájképben. A könyv 46. oldalán közölt 24. fotón például az látható, hogy az első világháború után minden előzmény nélkül Csehszlovákiához került Beregszász város elöljárói csak úgy tudtak megbirkózni a számukra a hatalmi központból küldött cseh (szlovák) nyelvű hivatalos levéllel, ha azt valaki – a levél aljára, hátoldalára, kézírással – magyarra fordította. Nemkülönben érdekes az 54. oldalon látható 35. fotó, amely egy képes levelezőlapon mutatja be a régió nyelvi sokszínűségét egy következő államfordulat, a második világháború után bekövetkező hatalomváltás idején. A fotón jól kivehető, hogy az eredetileg magyar nyelvű nyomtatványon a *LEVELEZŐLAP* szöveget az ugyanazt jelentő, de orosz nyelvű *ОТКРЫТКА* felirattal bélyegezték felül. Kivehető az is, hogy a levelezőlapon küldött üzenet és a címzés magyar nyelvű, és a bélyeget is a Magyar Posta bocsátotta ki. Az eredetileg „*Kedves Péter*”-nek szóló üzeneten azonban már ukrán nyelvű pecsét informál arról, hogy „*Kárpáti Ukrajna: cenzúra által ellenőrizve*”, a bélyegen pedig – szintén ukrán nyelven – a „*Kárpátontúli Ukrajna – Posta*” körpecsét áll. Az is kiderül a bélyegzőből, hogy miközben a feladó még *Nagydobrony*-ból küldi üdvözlését, az új hatalom postája már *Велика Добронь* néven nevezi meg ugyanazt a települést.

A harmadik fejezet (*A szovjet Kárpátalja nyelvi tájképe*) azt az ukrán nyelvészetben és politikai diskurzusban tényként kezelt mítoszt árnyalja korabeli fotók, dokumentumok sorozatának bemutatásával, hogy a Szovjetunió fennállása idején az ukrán nyelvet az oroszosító hatalom teljesen kiszorította a hivatali és kulturális életből, illetve a közterületekről. Tucatnyi orosz–ukrán kétnyelvű hivatalos dokumentum (például személyi igazolvány, a kommunis-

ta párttagságot igazoló könyvecske, érettségi bizonyítvány stb.), utcai fotó, közterületi felirat bizonyítja, hogy a kétségkívül jellemző oroszosítás ellenére a Szovjetunió fennállása idején az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz tartozó Kárpátalja nyelvi tájképében jelen volt az ukrán nyelv is. Sőt, arra is bizonyítékokat mutat a szerző, hogy bizonyos megkötésekkel és korlátozottan a magyar nyelv is jelen lehetett a régió nyelvi tájképében ebben az időszakban. Persze azt is hozzáteszi Cserniczkó, hogy „[a] kisebbségi nyelvek gyakran csupán szimbolikus szerepet kapnak, mintegy alibiként válnak láthatóvá a nyilvános térben [...]. Az ukrán – és jóval korlátozottabb formában – a magyar nyelv megjelenése Kárpátalján a szovjet korszakban főként erre a szimbolikus szerepre korlátozódott” (110.). Ez a mítoszromboló fejezet azért is fontos része a kötetnek, mert az ukránosító állami nyelvpolitika ideológiai megalapozása során fontos hivatkozási pont Kijevben az a revansista nézet, hogy a kommunizmust építő Szovjetunió teljesen elnyomta az ukrán nyelvet, és a független ukrán állam nyelvpolitikájának ezt a helyzetet kell „kijavítania”.

A történeti szempontú elemzések után a kötet további tanulmányai a jelenbe kalauzolják az olvasót. Ennek a blokknak az első darabja (*Az állam alatti szint szerepe a nyelvi tájkép és a nyelvpolitika alakításában*) azt igazolja, hogy a nyilvános tér alakításában nemcsak a nyelvtörvényeket, a közterületi feliratok nyelvét szabályozó állam vesz részt, hanem bizony sok szereplő aktív e téren. Konkrét példák alapján szemlélteti a szerző, hogy „a térben élő embereknek a környezetük nyelvi tájképére adott reakciói miként módosíthatják a nyilvános teret: a graffiti, a hivatalos feliratok összefirkálása, átfestése, gerillafeliratok és -táblák kihelyezése [...], vagy magánterületen elhelyezett félig hivatalos szövegek [...], a nyilvános tér bizonyos szegmenseiből száműzött, de az internetes felületeken jelen lévő nyelvek [...] révén látványosan változtatható a politikai szereplők által elképzelt és előírt nyelvi tájkép. [...] A nyelvi tájkép végeredményben a felülről jövő szabályozás és kontroll, valamint a nyilvános tér interpretációjára adott alulról szerveződő akciók és az ezekre felülről érkező válaszreakciók, valamint a tágabb kontextusban bekövetkező mozgások révén folyamatosan alakul, dinamikusan változik” (122.).

A kötet ötödik (*Nyelv, gazdaság, társadalom: globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében*) és hatodik (*Szeparatizmus vagy valami más? A kisebbségi nyelvek és/vagy regionális nyelvváltozatok ártértékelése*) esettanulmánya a nyelv(i) tájkép) és a gazdaság összefüggéseire világít rá. A gazdagon adatolt elemzésekből kiderül, hogy a nyelv áruként, gazdaságilag jól konvertálható erőforrásként jelenhet meg, és nyelv és gaz-

daság összefüggései jól nyomon követhetők a nyelvi tájképben is. A könyv ötödik fejezete az angol és az orosz nyelv megjelenését vizsgálja a magyarok lakta falvak nyelvi tájképében, a hatodik fejezet pedig azt mutatja be, milyen szerepet töltenek be a ruszin nyelven (vagy az ukrán nyelv kárpátaljai nyelvjárásaiban) fogalmazott feliratok Kárpátalja turisztikai portfóliójában.

A kiadvány záró tanulmánya („*A múltat végképp eltörölni*”, avagy *ideológiai csata a nevek frontján a 21. századi Ukrajnában*) visszatér a nyelv és politika közötti összefüggések boncolgatásához. A szerző itt azt mutatja be, hogy milyen ideológiai szempontok kaptak szerepet a 2013–2014-es „méltóság forradalma” után hatalomra jutott politikai erők által felülről kikényszerített névváltoztatási hullámban. A felülről jövő beavatkozás, átalakítás volumenét érzékelteti, hogy a szovjet ideológiai nyomás enyhülése, illetve a függetlenné válás után Ukrajnában „1986 és 2013 között [...] összesen 591 település esett át névváltoztatáson (ebből 138 kárpátaljai település volt)”; a fejezetben elemzett események és az újabb ideológiai fordulat következményeként pedig „egyetlen év alatt 987 településnevet módosítottak” az országban (203.). Miközben a politika mesterkélt mítoszképzése, a nyilvános tér uralására irányuló erőlködése jelenik meg a tanulmány minden egyes sorában, nem tudjuk mosoly nélkül olvasni, hogyan lett az egyik kárpátaljai faluban a *Lenin* utcából *Lennon* utca.

A kötetet záró *Utószó helyett* című részben a szerző a következőképpen foglalja össze, miről is szól a könyve: „A nyelvi tájkép bemutatása, kvantitatív és kvalitatív elemzése [...] jól kiegészíti a hagyományosan a nyelvek státusát, használati körét szabályozó törvények, jogszabályok, rendeletek értékelésére koncentrálnak nyelvpolitikai kutatásokat. A nyelvek kulturális, gazdasági és természetesen nyelvpolitikai »értéke«, a nyelvi hierarchiában betöltött szerepe tükröződik a nyelvi tájképben. A nyelvpolitikai változások, az egymással vetélkedő közösségek közötti dominanciaharc szintén követhető a nyelvi tájképben” (206.).

E sorokból is kiderül, hogy Csernicskó könyvében a nyelvi tájkép elsősorban nyelvi adatként, a nyelvpolitikát és a nyelvvideológiákat feltáró és magyarázó eszközként jelenik meg. A szerző – túllépve a nyelvi tájképet a kisebbségi két- és többnyelvűségi helyzet logikai kereteiben elemző munkák retorikai pozícióján – elsősorban nem nyelvi jogi vagy kisebbségi nézőpontból vizsgálja a Kárpátalja nyilvános terében megjelenő nyelveket és feliratokat, hanem arra keresi a választ, miért épp olyan a régió nyelvi tájképe, amilyen. Elemzéseit a nemzetközi és a hazai szakirodalom elméleti kereteibe illeszti (erről a kötet végén található 22 oldalas összevont bibliográfia is tanúskodik).

Ezért éppúgy ajánljuk ezt a könyvet azoknak, akik a nyelvi tájkép kutatásával foglalkoznak, mint azoknak, akiket inkább a nyelvpolitika és a nyelvideológiák kapcsolata vagy éppen Kárpátalja nyelvi helyzete érdekel. Az összefoglaló kötet – melyben összesen 180 fotó illusztrálja és támasztja alá a szerző állításait, következtetéseit – annak ellenére érdekes és értékes olvasmány, hogy a benne szereplő írások nagyobb része – a hét esettanulmányból öt – korábban (elsősorban szakfolyóiratokban: a *Magyar Nyelvben*, az *Alkalmazott Nyelvtudományban*, a *Fórum Társadalomtudományi Szemlében*, a *Kisebbségkutatásban*) publikált anyagok átdolgozott, bővített, frissített változata.

(Csernicskó István: *Fények és árnyak – Kárpátalja nyelvi tájképéből*, Ungvár, Autdor-Shark, 2019.)

JEGYZETEK:

¹ GORTER, DURK: 2017. *A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe*. Regio 25 (2017)/3: 31–49.

² SHOHAMY, ELANA–GORTER, DURK (szerk.): *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York, Routledge, 2009; GORTER, DURK–HEIKO F. MARTEN–LUK VAN MENSEL (szerk.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012; RUBDY, RANI–DEN SAID, SELIM (szerk.): *Conflict, Exclusion and Dissent in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2015; BLACKWOOD, ROBERT–LANZA, ELIZABETH–HIRUT WOLDEMARIAM (szerk.): *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscape*. London, Bloomsbury Academic, 2016.

³ Erről lásd pl.: MARTEN, F. HEIKO–VAN MENSEL, LUK–DURK GORTER: *Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape*. In: DURK GORTER–HEIKO F. MARTEN–LUK VAN MENSEL eds., *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012. 1–15.

⁴ GORTER, DURK: *Further Possibilities for Linguistic Landscape Research*. In: DURK GORTER ed., *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters, 2006. 81–89.

⁵ Mint például PAVLENKO, ANETA: *Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes*. Linguistic Landscape 1(2015)/1-2: 114–132.; KROON, SJAAK–VAN DER AA–JENNY-LOUISE–ASFABA, YONAS MESFUN: *English in Asmara as a Changing Reflection of Online Globalization*. In: SJAACK KROON and JOS SWANENBERG eds. *Language and Culture on the Margins: Global/Local Interactions*. New York–London: Routledge, 2019. 53–68.

⁶ Lásd: LAIHONEN, PETTERI: *Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban*. Fórum Társadalomtudományi Szemle XIV (2012)/3: 27–49.; LAIHONEN, PETTERI–CSERNICKÓ ISTVÁN: *Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban*. Regio 25(2017)/3: 50–81.

⁷ Csak néhány ide vonatkozó fontosabb publikáció: BÁTNYI SZILVIA: *Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettél*. Alkalmazott Nyelvtudomány XIV(2014)/1-2: 21–34.; DÉGI ZSUZSANNA: *The Linguistic Landscape of Miercurea Ciuc (Csíkszereda)*. Acta Universitatis Sapientiae: Philologica 4(2012)/2: 341–356.; BARTHA CSILLA–LAIHONEN, PETTERI–SZABÓ TAMÁS PÉTER: *Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről*. Pro Minoritate 3(2013): 13–28.; SATINSKÁ, LUCIA: *Bratiličios*

Prešburg: *Napjaink Pozsonya nyelvi tájképének többnyelvűsége*. Fórum Társadalomtudományi Szemle 15(2013)/2: 89–108.; SZABÓ TAMÁS PÉTER: *The Management of Diversity in Schoolscales: an analysis of Hungarian practices*. Apples – Journal of Applied Language Studies 9(2015)/1: 23–51.; SZABÓ TAMÁS PÉTER: *Keresztény iskolai nyelvi tájkép*. Regio 25(2017)/3: 82–111.; SZOTÁK SZILVIA: *Nyelvi tájképek az Őrvidéken*. In: FEDINEC CSILLA–ILYÉS ZOLTÁN–SIMON ATTILA–VÍZI BALÁZS szerk., *A közép-európaiáság dicsérete és kritikája*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2013. 515–538.; SZOTÁK SZILVIA: *Nyelvi tájképek és a gazdaság*. In: BENŐ ATTILA–GÚTI ERIKA–JUHÁSZ DEZSŐ–SZOTÁK SZILVIA–TERBE ERIKA–TRÓCSÁNYI ANDRÁS szerk., *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Budapest, Termini Egyesület, 2017; TÓDOR ERIKA-MÁRIA: *Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolákban*. Budapest, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2019; LAIHONEN, PETTERI: 2015a. *Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two 'Hungarian' villages in South-West Slovakia*. Language Policy 14(2015)/1.; LAIHONEN, PETTERI: Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: MIKKO LAITINEN–ANASTASSIA ZABRODSKAJA eds., *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, Peter Lang, 2015. 171–198.; HOLECZ MARGIT–BARTHA CSILLA–VARJASI SZABOLCS: *Új paradigma vagy térfoglalás? Nyelvhasználók a periférián és a többnyelvűség kritikai (nyelvi) tájképe*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII (2016): 73–89.; HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA–HORZSA GERGELY–LETENYEI LÁSZLÓ: *A kétnyelvűség mint tizleti érdek. Egy nyelvtájkép-kutatás eredményei a kelet-szlovák-magyar határregióban*. Fórum Társadalomtudományi Szemle XXI(2019)/4: 3–21.; DÉGI ZSUZSANNA–TANKÓ ENIKŐ–TÓDOR ERIKA-MÁRIA (szerk.): *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség*. Sepsiszentgyörgy, Sapientia EMTE Csíkszeredai Karának Humántudományok Tanszéke, 2018.

⁸BEREGSZÁSI ANIKÓ: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: BEREGSZÁSI ANIKÓ–PAPP RICHÁRD szerk., *Kárpátalja*. Társadalomtudományi tanulmányok. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 158–163.; BEREGSZÁSI ANIKÓ–CSERNICKÓ ISTVÁN: *A pénz beszél: a mai Kárpátalja területén osztozó birodalmak nyelvpolitikája a bankjegyeken megjelenő nyelvek tükrében*. Alkalmazott Nyelvtudomány XVI(2016)/1.; BEREGSZÁSI ANIKÓ–CSERNICKÓ ISTVÁN: *Гроуи та (мовна) політика. Візуальна конструкція мовної політики на банкнотах на території сучасного Закарпаття*. Төррökbálint, Termini Egyesület, 2020; CSERNICKÓ ISTVÁN: *Роль громадських активістів у формуванні мовного ландшафту та мовної політики*. In: CSERNICKÓ ISTVÁN–MÁRKU ANITA szerk., *A nyelvészeti műhelyeiből*. Ungvár, Autdor-Shark, 2019, 125–133.; HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: *Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon*. In: MÁRKU ANITA–HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Ungvár, Autdor-Shark, 2015, 160–185.; KARMACSI ZOLTÁN: *Vizuális kétnyelvűség: az új nyelvtörvény adta lehetőségek*. In: BÁRÁNY ÉRZSÉBET–CSERNICKÓ ISVITÁN szerk., *Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene*. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai. Ungvár, Pagyak Kiadó, 2014, 120–131.; KARMACSI ZOLTÁN: *A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa*. In: MÁRKU ANITA–TÓTH ENIKŐ szerk., *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiából III. Ungvár, RIK-U, 2017, 54–60.; KARMACSI ZOLTÁN: *Linguistic Landscape of Transcarpathia's Tourism*. In: CSERNICKÓ ISTVÁN–MÁRKU ANITA szerk., *A nyelvészeti műhelyeiből*. Ungvár, Autdor-Shark, 2019, 101–124.; KARMACSI ZOLTÁN–MÁTÉ RÉKA (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiából IV. Ungvár, RIK-U, 2018; MÁRKU ANITA–HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiából. Ungvár, Autdor-Shark, 2015.; TÓTH ENIKŐ: *A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében*. Limes – 2014. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve I: 57–64.; TÓTH-OROSZ ENIKŐ: *A magyar nyelv megjelenése a szimbolikus térben: Beregszászi járási települések példája alapján*. In: CSERNICKÓ ISTVÁN–MÁRKU ANITA szerk., *A nyelvészeti műhelyeiből*. Ungvár, Autdor-Shark, 2019, 83–100.

⁹ CSERNICKÓ ISTVÁN–BEREGSZÁSZI ANIKÓ: *Different states, same practices: visual construction of language policy on banknotes in the territory of present-day Transcarpathia*. *Language Policy* 18(2019)/2: 269–293.; HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: *Linguistic landscapes in a Western Ukrainian town*. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 10(2019)/1: 87–111.

¹⁰ CSERNICKÓ ISTVÁN–LAIHONEN, PETTERI: *Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today*. *Multilingua: Journal of cross-cultural and interlanguage communication* 35(2016)/1: 1–30.; LAIHONEN, PETTERI–CSERNICKÓ ISTVÁN: *Expanding Marginality: Linguascaping a Transcarpathian Spa in Sout-Western Ukraine*. In: SJAKK KROON–JOS SWANENBERG eds., *Language and Culture on the Margins: Global/Local Interactions*. New York–London, Routledge, 2019, 145–164.

¹¹ BEREGSZÁSZI ANIKÓ: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ–PAPP RICHÁRD szerk., *Kárpátalja*. Társadalomtudományi tanulmányok. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005, 158–163.; CSERNICKÓ ISTVÁN (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003; CSERNICKÓ ISTVÁN (szerk.): *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság–Hodinka Antal Intézet, 2010.